

Dilbar Malikova

*O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
"Vokal" kafedrası professori
E-mail: dilbarmalikova@yandex.ru*

DIRIJYOR VA XORMEYSTERLARNING KASBIY KOMPETENSIYALARI AHAMIYATI

Annotatsiya. *Mazkur maqolada dirijyor va xor rahbarlari uchun zarur bo'lgan kasbiy kompetensiyalar hamda ularning asosiy vazifalari tahlil qilinadi. Unda vokal-xor jamoalari bilan samarali ishlashda xor amaliyotining ahamiyati hamda vokal-xor ko'nikmalarini rivojlantirish yondashuvlari yoritiladi. Shuningdek, bo'lajak dirijyorlarning badiiy talqin, musiqiy sezgirlik va yetakchilik kabi kasbiy sifatleri tahlil etiladi.*

Kalit so'zlar: *xor ijrochiligi, dirijyor, xor rahbari, kasbiy kompetensiyalar, vokal-xor ko'nikmalari, badiiy talqin, musiqiy ifoda, ritm hissi, dirijyorlik texnikasi..*

THE IMPORTANCE OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF CONDUCTORS AND CHOIRMASTERS

Abstract. *This article examines the tasks and professional competencies required of conductors and choirmasters in choral performance. It highlights the importance of choral practice in achieving effective work with vocal-choral ensembles and discusses approaches to developing vocal and choral skills. The study also analyzes the professional qualities necessary for future choir conductors, including artistic interpretation, musical sensitivity, and leadership abilities.*

Keywords: *choral performance, conductor, choirmaster, professional competencies, vocal-choral skills, artistic interpretation, musical expression, rhythm, conducting technique.*

Bugungi kunda o'rta maxsus va oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonining asosiy vazifasi ijodkorlikni, jamoada ishlash qobiliyatini, talabalarning o'z-o'zini o'rganish va o'zini-o'zi anglash qobiliyatini rivojlantirishdan iborat bo'lgan kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish tobora kengayib bormoqda.

Shu munosabat bilan bo'lajak mutaxassislarning kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni egallashi bilan bir qatorda, bo'lajak xor dirijyorlarining kasbiy moslashuvchan harakatchanligini shakllantirish o'rta maxsus va oliy ta'lim o'qituvchilari oldidagi muhim vazifa hisoblanadi.

Dirijyorning professional-moslashuvchan harakatchanligi haqida so'zlashdan oldin, dirijyor faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini va ushbu faoliyat uchun asos bo'lgan kasbiy bilim, ijro mahorati borasidagi asosiy kasbiy kompetensiyalarni aniqlashtirib olsak.

Xor jamoasi rahbarini kasbiy o'ziga xosligi – faoliyatlar majmuasidir.

Dirijyor albatta yaxshi ovoz sohibi bo'lib, a'lo eshitish, musiqiy xotira, iqtidorli kuylay olish, musiqiy usullarni yaxshi his eta olish qobiliyatlariga, xonandalik san'atiga xos bilimga, qolaversa, yaxshi ko'rinish, tetik qaddi-qomatga ega bo'lib, ijrochi va tinglovchi, tomoshabinlarga o'zining chiroyli qo'l harakatlari bilan estetik zavq baxshida eta olish imkoniyatlariga ega bo'lishi lozim.

Dirijyorning vazifasi, ijrochi jamoaning badiiy rahbari va mafkuraviy ilhomlantiruvchisi sifatida, har bir kuylovchini o'zining ijro talqinining badiiy qiymatiga ishontirishdir. Chunki dirijyorlik san'atining ta'sirchanligi, ishontirish qobiliyati va badiiy tasviri - bu inson ruhining mahsuli, dirijyorning ruhiy sohasi mahsulidir, unga nafaqat musiqachi sifatida yuqori professionallik, balki boy ijodiy tasavvur, rejissyorlik iste'dodi, aktyorlik qobiliyati va hatto qisman o'z so'zini o'tkazuvchi rahbarlik xususiyatlari ham kiradi. Bu xususiyatlar dirijyor shaxsida qanchalik rivojlangan bo'lsa, uning ijrochilar va tinglovchilarga ta'siri shunchalik kuchli bo'ladi.

Kuchli iroda va ijodiy intilish - shu ikki fazilat shunchalik muhimki, ularsiz musiqachi qanchalik buyuk bo'lsin dirijyor bo'la olmaydi.

Dirijyorning vazifasi xorni o'z irodasiga bo'ysundirgan holda yagona jamoa, organizm yaratishdan iboratdir. Dirijyor ijodiy jarayonda doimo o'zini tuta bilishi, yaxshi kayfiyatda bo'lishi, ijod jarayonida o'zini qo'lga ola bilishi, asar ustida ishlashda bor mahoratini ishga solishi, dirijyorlik bilimlaridan to'g'ri foydalana bilishi shartdir.

Dirijyorning obrazli tasavvuri kuchli bo'lishi ham juda muhim. Bu borada amerikalik xormeyster Gordon Lamb "Choral Techniques" kitobida konsert chiqishlari va ularga tayyorgarlik masalalari bo'yicha shunday yozadi: "Konsert dasturi ustida ishlaganda dirijyor va xonandalarning barchasi hamkorlikda mukammal, sayqal berilgan, tinglovchilarga ma'naviy ozuqa, estetik zavq beradigan asarlarni taqdim etishga harakat qilishlari kerak. Qismlarga, partiyalarga bo'lib, uzoq muddatda o'rganilgan xor asarini umumlashtirilganda, har bir xonanda ansamblni, xorni his qilishi, ovozini go'zal, ajoyib musiqa to'lqinida yangrashidan o'zi ham, tinglovchiga ham zavq ulashi kerak. U buni his qilishi, ongli ravishda konsertda qatnashish mas'uliyatini tushunishi uchun ham so'nggi bir necha repititsiyalarning o'rni muhimdir" [1, 273-274-b].

Bunga qo'shimcha qilib shuni aytish mumkinki, mardlik, halollik va prinsipiiallik kabi xususiyatlarsiz haqiqiy dirijyorni tasavvur qilib bo'lmaydi.

Mohir dirijyorning san'atini xordan ajratib bo'lmaydi deyilganda, biz, uning ijrochilik jamoasini ko'p tovushli va rang-barang yagona musiqa cholg'usi sifatida qabul qila olish qobiliyatini nazarda tutamiz. Ana shu yagona musiqiy cholg'u-tirik oziga xos tarzda fikr yurituvchi, his qiluvchi va yaratuvchi ijodkor - xor artistlaridan iborat ekanligini doimo esda tutish kerak. Xor jamoasiga uyg'unlashib ketish, butun vujudi ila u bilan nafas olish, kuylash, ijro etishga qodir bo'lmagan ijrochi mohir dirijyor bo'la olmaydi.

Xor jamoasining rahbari, dirijyor har qanday ijrochi - musiqachi kabi artist, ijodkor hisoblanadi. Xor dirijyorining cholg'usi bu xor ishtirokchilari va xordir.

Dirijyorning vazifasi xorni o'z irodasiga bo'ysundirgan holda yagona jamoa, organizm yaratishdan iboratdir. Dirijyor ijodiy jarayonda doimo o'zini tuta bilishi, yaxshi kayfiyatda bo'lishi, ijod jarayonida o'zini qo'lga ola bilishi, asar ustida ishlashda bor mahoratini ishga solishi, dirijorlik bilimlaridan to'g'ri foydalana bilishi shartdir. Dirijyor – o'qituvchi, ijodkor sifatida asar talqiniga jiddiy yondoshishi zarur. Ijroda asarning avj nuqtasiga erishish, xarakter va uslubini anglab, uning badiiy g'oyasini ochish ishlarini bajariladi. Dirijyor navo, hirgoyi va ritm hisiga ega bo'lishi lozim. Dirijyorning yuz tuzilishi asar xarakterini yoritishda muhim ahamiyat kasb etadi. Uning yuz-ko'zi asar xarakteriga xos ma'nodor va mimikasi aniq bo'lishi lozim. Bu esa asarni badiiy ifodalab, obrazli yoritib borishga katta yordam beradi. Dirijyorlik xor jamoasi ya'ni ijrochilarni boshqarish orqali ifodali ma'lumot beruvchi imo-ishoralar tizimi orqali amalga oshiriladi. Dirijyorlikning muhim xarakterli xususiyati bu muloqotdir. Musiqiy ijro faoliyati dirijyor va xor o'rtasida ijodiy ma'lumotlar almashinuvini ifodalaydi.

Dirijyor ishoralarida diqqat, sur'at, muvofiqlashtirish, egiluvchanlik va quloqchilik kabi asosiy xususiyatlar mavjud. Dirijyor boshqaruvchi bo'lishidan tashqari, talqin etuvchi hamdir. Biron-bir asarni yakka tarzda talqin eta olish, ijrochilarni birlashtirib jamoaga aylantira olishga erishishlar dirijyordan mustahkam iroda, g'ayrat va shijoat, matonat va mahorat, hamda ijodiy tafakkur talab etadi. Dirijyor ijrochilarni dirijyorlik apparati orqali boshqaradi. "Xonandaning ovozi erkin, quyilib chiqishi qanchalik muhim bo'lsa dirijyorning harakatlari ham o'ta qattiq bo'lmay, mushaklari bo'sh, gavdasi esa ishga tayyor bo'lishi lozim. Oyoqlari ochiq, tovonlar orasi olti sakkiz santimetr bo'lishi kerak. Tizzalar yumshoq va egiluvchan bo'lishi kerak. Gavdani og'irligi ikki oyoqqa ham bir xilda tushishi kerak. Dirijyor tanasi xor tomonga ozgina egilib (gavdani tepa qismini og'ishtirmasdan), bukchaymasdan, bosh ozgina yelkadan oldinga egilgan holda bo'lishi kerak" [2, 64-b], – deb ta'kidlaydi Gordon Lamb "Choral techniques" kitobida. Dirijyorlik faoliyatni amalga oshirishning psixologik xususiyati shundan iboratki uning "cholg'u asbobi" bu ko'plab shaxslar, xor

artistlaridir, ularni tayyorgarlik darajasi xarakterlari, temperamentlari va boshqa psixologik xususiyatlariga ega bo'lgan har xil musiqachilar guruhi ekanligi bilan bog'liq.

Dirijyor interpretator sifatida muallif va ijrochilar o'rtasida vositachi hisoblanadi. Bu esa uning muallif, ijrochilar va tinglovchilar oldidagi javobgarligini belgilaydi. Dirijyor-xormeysterning ijrochilik faoliyati tovushlarni doimiy, muntazam ravishda avvaldan ilg'ash bilan bog'liq, shuning uchun dirijyorning fikrlashi va ichki eshitishi oldindan sezish qobiliyatiga ega bo'lishi hamda dirijyorning imo-ishoralarida o'z ifodasini topishi kerak. Dirijyorlik ishi musiqa kasblari orasida eng qiyinlaridan biridir. Bugungi kunda xor dirijyorligi kasbi o'ziga xos kasb maqomiga ega bo'lib, ular maxsus kasbiy tayyorgarliksiz jamoa bilan shug'ullana olmaydilar. Xorning mukammal ijrochiligi bu sohada mutaxassislar tayyorlashning o'rnatilgan tizimi to'laqonli shakllangandagina mumkin bo'ladi.

Xor dirijyori faoliyatining asosiy xususiyati uning ko'p funktsiyaliligi bo'lib, u o'z faoliyatining turli bosqichlarida tashkilotchi, boshqaruvchi, ijrochi, rahbar, o'qituvchi, kostyumer va hattoki menejer funktsiyalarini ham bajaradi.

Dirijyor aktyor va rejissyorning funktsiyalarini ham birlashtirib, konsert dasturini musiqiy spektakldek rejalashtiradi, sahnalashtiradi va shu bilan birga unda asosiy rolni o'ynaydi. Aytib o'tish joizki, dirijyor bundan tashqari ijrochilarni yagona jamoaga birlashtiruvchi o'qituvchi-tarbiyachi vazifasini ham bajarib har bir xor artistida vokal-xor ijrochilik malakalarini va mahoratini shakllantirishga yordam berib keladi. Ushbu kasbni kompetentsiyalari ro'yxatini davom ettirishimiz mumkin, ammo yuqorida qayd etilganlarini o'zidan ham bilish mumkinki, dirijyorlik kasbi o'ta alohida iste'dodni talab qiladi. Har bir professional musiqachidan talab qiladigan qobiliyat dirijyorlik kasbi uchun yetarli emas. Dirijyorlik kasbining o'ziga xos qobiliyatlaridan eng asosiy va birinchisi bu kuchli irodaga ega bo'lish, yuqori darajada jamlangan va tabaqalashtirilgan diqqatni egasi bo'lish, keskin reaksiya tezligiga va aniq muloqot qobiliyatlari,

harakatning harakatchanligi, tushunish va tushunish qobiliyatini ta'kidlash kerak. Bu barcha sifatlarning shakllanishi maxsus fanlar bo'yicha talabalarni tayyorlashni tashkil etish shartlariga bog'liq bo'ladi. Dirijyor-xormeysterlarni tayyorlash, ularni Ijrochilik mahoratini oshirish sohasi metodikasida o'ziga xos katta qiyinchiliklar mavjud. Bu asosan ularni texnik jihatlarini o'zlashtirishiga, xususan: dirijyorlik sxemalarini, turli dinamik tuslarni ko'rsata biliish usullari, auftakt va boshqalarga bog'liq. Biroq, manual texnikani o'zlashtirib olish ya'ni dirijyorlik ko'nikmalarini egallash bu hali ijrochilar bilan faol ishlay oladi degan ma'noni anglatmaydi albatta. Ko'pincha ushbu mutaxassislik bo'yicha tahsil olgan talabalarning aksariyati vokal-xor jamoalari bilan ishlash ko'nikmalariga ega emaslar va aytib o'tish joizki, ular dirijyorlik kasbining haqiqiy mohiyatini nafaqat tasavvur qila olmaydilar balki kasbning qiyinchiliklariga tayyor emaslar.

Afsuski, sinfda kontsertmeysterlar ijrosi ostida dirijyorlik qilishni o'rganayotganda, o'quvchida eng muhim dirijyorlik fazilatlarini – ya'ni jamoani boshqarish va u bilan o'zaro munosabatda bo'lish ko'nikmalarini rivojlantirish qiyinchilik bilan o'zlashtiriladi. Dirijyorlik – bu asarni ijro etish, ya'ni, amaliy o'rganilgan xatti-harakatlar, yuz ifodalari, mimikalar orqali ijrochilar, jamoaga o'z ta'sirini o'tkazish va ularga o'zining ijro interpretatsiyasidagi niyatlarini yetkazish qobiliyatidir. Dirijyorning asarni musiqaviy jummalarga to'g'ri bo'la olish va uning aniq ijro sur'atini topa olishi muhim ahamiyatga ega. Shundan ko'rinib turibdiki, dirijyorning ijrochi va talqinchi sifatidagi vazifalari uning oldiga juda murakkab masala, muallif nazarda tutgan mulohazalarni tushunib, uning fikrlarini to'g'ri talqin etish muammosini ko'ndalang qo'yadi. Buning uchun muallifning matniga nisbatan juda e'tiborli bo'lishi, uni aniq o'qiy olishi, muallifning barcha ko'rsatmalari, barcha ijro tavsiyalarini qunt bilan o'rganishi juda muhim.

Dirijyor – xormeyster faoliyatining yakuniy natijasi bu musiqiy asarni tinglovchilarga jonli ravishda yetkazishdir. Demak xormeyster nafaqat kompozitor yaratgan musiqiy asar janri, uslubi, xususiyatlarini balki shu bilan birga xor ijrochiligining ham o'ziga xos uslublari, sir-asrorlari hamda asarni badiiy

obrazini ifoda eta bilishi zarur. Shu bilan birga, xormeyster jamoaning vokal-xor imkoniyatlarini, professional ijro mahoratini yanada rivojlanishiga hamda xor artistlarining badiiy-estetik didlarini o'stirish borasida istiqbolli rejalar tuzishi kerak. Dirijyor, xormeysterlar turli xil xor jamoalarida ishlashlari mumkin: bolalar, professional, havaskor va kichik vokal ansambllarda. Qayd etilgan jamoalarning har biri uchun dirijyor o'zining shaxsiy muloqot uslubini tanlashi kerak, bu esa ijodkorlik va jamoa ichidagi munosabatlarda yaxshi natijalarga erishishga yordam beradi. Biz bilamizki, qoida bo'yicha dirijyorlar juda muloqotga tez kirishuvchan, ochiq insonlardir. Ular turli yoshdagi va ijtimoiy maqomdagi odamlar bilan qanday muloqot qilishni juda yaxshi biladilar. Aksariyat hollarda bu sifat kasbiy faoliyat jarayonida rivojlanishi ham mumkin.

Dirijyor va xormeysterlarning ishidagi eng katta qiyinchilik shundan iboratki, xorda ko'pchilik ijrochilar kuylaydilar, ularning har birining o'ziga xos fe'l-atvori, temperamenti, psixologik-emotsional xususiyatlari, turli darajadagi vokal tayyorgarligi va qobiliyatlari turlicha bo'ladi.

Yuqorida aytib o'tganimizdek, dirijyor-xormeysterlar faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari ma'lum bilimlarni: musiqiy nazariy, estetik va tarixiy; turli qobiliyatlar – tashkiliy, pedagogik, ijrochilik; shuningdek, irodaning mavjudligi, ijrochilar va jamoa bilan muloqot qilish qobiliyatini talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Краснощёков В. Вопросы хороведения. – Москва: Музыка. 1969. – 300 с.
2. Gordon Lamb. Choral Techniques. – Rice University, Houston, Texas.
<http://cnx.org/content/col11191/1.1/>.
3. Malikova D. Xor sinfi. Darslik. – Toshkent: Fan ziyosi, 2021. – 266 b.
4. Shomaxmudova B. Xor lug'ati. – Toshkent: Musiqi, 2009. – 305 b.
5. Malikova D. Dirijyorlik. – Toshkent: Donishmand ziyosi, 2023. – 256 b.